

Vignatiová, Jana

Karolínské meče z Pohanska u Břeclavi

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada archeologicko-klasická. 1993, vol. 42, iss. E38, pp. [91]-109

ISBN 80-210-0918-7

ISSN 0231-7915

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/109055>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JANA VIGNATIOVÁ

KAROLINSKÉ MEČE Z POHANSKA U BŘECLAVI

S rozsáhlým nárůstem archeologického pramenného fondu získaného na slovanských a velkomoravských lokalitách u nás v průběhu posledních dvaceti let se také rozšířil počet nově objevených karolinských mečů z hrobů slovanských bojovníků. Jestliže M. Kliský (KLISKÝ 1964) uvedl celkem 64 exemplářů, pak v 80. letech jich bylo známo z celého Československa již nejméně 70 (RUTTKAY 1975, 1976; POULÍK 1985) a dnes, podle stručných a většinou jen evidujících zpráv v aktuálních referátech o nových výzkumech, se jejich množství opět zvýšilo. Tato, již bezpochyby reprezentativní kolekce, by zasluhovala souhrnné zpracování, jak je známe z některých ostatních zemí (OAKESHOTT 1960; KIRPIČNIKOV 1966; FRIESINGER 1972; GŁOSEK 1984; VINSKI 1983; SZAMEIT 1986; GEIBIG 1991); k tomu však nelze přistoupit, pokud nebudou jednotlivé exempláře náležitě publikovány v odborném tisku.

I dlouholeté systematické výzkumy slovanského osídlení na Pohansku mají vůči odborné veřejnosti tento dluh; nálezy 5 exemplářů zde nalezených mečů již do literatury uvedeny byly (KALOUSEK 1971; VIGNATIOVÁ 1980), ale k jejich vzájemnému porovnání a typologickému i chronologickému zařazení dochází až nyní, aby mohlo být využito i výsledků nedestruktivní analýzy, provedené RTG snímkováním a snímkováním neutronografickým (HRDIČKA-VIGNATIOVÁ 1989); za tuto obětavou a náročnou spolupráci patří dík Ing. Zb. Hrdličkovi, CSc. a jeho spolupracovnícům z Ústavu jaderného výzkumu v Řeži.

Na Pohansku bylo nalezeno celkem pět exemplářů karolinských mečů; 4 pocházejí z hrobů na pohřebišti u kostela ve velmožském dvorci (výzkumy v letech 1958—1960) a jeden z hrobu na jižním předhradí Pohanska (výzkum 1976). Nálezové okolnosti hrobů s meči i doprovodný inventář v jednotlivých hrobech již byly stručnou formou publikovány (KALOUSEK 1971; VIGNATIOVÁ 1980), ale vzhledem k tomu, že pro chronologické závěry se jeví kontextuálně nezbytná souvislost se stratigrafickou situací, uvádím zde vedle podrobných popisů mečů (v rámci možností, které poskytly dosavadní provedené analýzy), v širší míře i popis hrobů a jejich umístění.

NÁLEZOVÁ SITUACE, POPIS HROBŮ A NÁLEZŮ

Pohřebiště u kostela ve velmožském dvorci:

Hrob 26 se nacházel na okraji pohřebiště, 5 m jižně od nartexu kostela, ležel v druhé řadě hrobů (obr. 1). Byl orientován Jz-Sv, hrobová jáma měla obdélný tvar (265 × 95 × 123 cm); kostra muže (20—30 let) byla poměrně dobře dochovaná, v hrudní partii částečně dislokovaná, spodní část paže vložena do pánve, kosti pravého chodidla chybí. Levá paže byla překryta mečem, jehož rukojeť ležela v místě ramene, pod rukojetí nalezen amorfní zlomek železa s přilnutým textilem, u kolena pravé nohy ležely těsně na sobě dva nože; v zásypu kromě několika hradištních střípků a kousků malty byla ve výšce 50 cm nad nohama železná šipka s křídélky a dlouhou štíhlou tulejkou (KALOUSEK 1971, 39, obr. 26).

Železný meč i. č. 241 (obr. 3 : 1—3; tab. I : 4) má půlkruhovitou hlavici, která je nasazena mírně asymetricky na rukojeti, rozšiřující se směrem k příčce obdélného tvaru; masivní široká oboustranná čepel má čochovitý průřez a zaoblený hrot; po obou stranách čepel jsou přilnuty zbytky dřevěné pochvy (rozměry: hlavice 3 × 6 × 3 cm; rukojeť 9,5 × 1,4—3 × 0,7 cm; příčka 11,6 × 2,6 × 1,55 cm; čepel 78 × 6,8 × 0,65 cm; celková délka 92 cm). Na RTG snímku je možno pozorovat technologickou úpravu čepel (obr. 3 : 2, 3), která naznačuje, že meč byl patrně symetricky dvojnásobně prožlábnut, zesílená žebra byla ve středu a před nasazením obou ostří čepel. Tato profilace není na povrchu meče výrazněji patrna, protože z něj nebyly dosud odstraněny zbytky pochvy. Neutronografický snímek upřesnil způsob nasazení půlkruhové hlavice na rukojeť; je zřejmé, že otvor v hlavici neodpovídal rozměrům konce rukojeti a protože byl podstatně větší, byl po jedné straně utěsněn klínem nebo vložkou z jiného železa nebo kovu (obr. 3 : 2). Proto je hlavice nasazena poněkud asymetricky. Zatím není zřejmé, zda tato nepřesnost vznikla při výrobě meče, nebo zda je dokladem reparační zbraně.

Hrob 65 ležel v severním rohu staršího ohrazení velmožského dvorce, 10 m západně od kostela a 7 m od kultovní ohrady (obr. 1). Byl překryt dvěma hroby (č. 64 a 58), přičemž nejmladší hrob 58 překrýval i sousední hrob č. 63 (ten obsahoval 8 stříbrných hrozníčkových náušnic různých variant: s hladkým spodním obloukem a jednostranným hrozníčkem, se zdobeným spodním obloukem, s jednostranným i dvoustranným hrozníčkem a 2 stříbrné náušnice s prolamovaným sloupečkem a s očky na spodním oblouku). Paralelně s hrobem 65 a 63 byl ještě umístěn hrob 38 s rakví sbitou skobami, v jeho výbavě byly 3 gombíky s ptáčky a 2 páry zlatých náušnic s klasovitým hrozníčkem (1 pár má i granulovaný spodní oblouk); protože však tento hrob porušuje starší palisádový žlábek hrzení, souvisí evidentně až s mladší fází velmožského dvorce (DOSTÁL 1975, 33 a n.). Obdélná jáma hrobu 65 (232 × 62 × 130 cm) byla orientována Jz-Sv, v jejím zásypu se odlišně jevílo tmavší zabarvení, pravděpodobně pozůstatky rakve. Kostra muže (40—50 let) byla špatně dochovaná, poloha nznak, lebka pootočená vlevo, za ní ležel větší kámen; pravá noha poněkud pokrčena v koleně, část kostí hrudníku a spodní poloviny paží se nedochovaly. Podél pravé paže, od temene lebky až po horní část stehenní kosti, ležel meč, u jeho hrotu blíže k pánvi rovnoběžně nůž a přes něj ležela břitva (KALOUSEK 1971, 55, obr. 65).

Železný meč i. č. 664 (obr. 4 : 1—3; tab. I : 1) má téměř pravoúhlou trojúhelníkovitou hlavici, nasazenou na štíhlou rukojeť, krátkou příčku čokovitého tvaru a poměrně úzkou zahrocenou dvojbřitou čepel, na níž byly místy přichyceny zbytky železné pochvy (rozměry: hlavice 6×4 cm; rukojeť $9,2 \times 1,5 \times 0,55$ cm; příčka $8,6 \times 1,5 \times 2,1$ cm; čepel $74 \times 4,6 \times 0,8$ cm; celková délka 88,7 cm). Na RTG snímku je po celé délce čepel velmi dobře patrné klasové damaskování střední části těla meče, oba břity, vyrobené z odlišného materiálu, mají homogenní strukturu. Na neutronografickém snímku je dobře patrna technologie upevnění trojúhelníkovité hlavice, která byla nasazena na rukojeť (trn rukojeti prochází celou hlavicí) i profilace hlavice, která při základně tvoří lištu či objímku 1,8 cm vysokou. Na obou družích snímků lze na čepeli pod příčkou nezřetelně rozpoznat stopu po značce, která snad měla podobu dvou dvojitých oválů (cca $3 \times 1,7$ cm), umístěných nad sebou (obr. 4 : 2, 3).

Hrob 174 ležel necelý 1 m od západního rohu kostela (nartexu), souběžný s jeho zdi (orientovanou Jz-Sv) a nepatrně porušoval žlábek po starší ohradě kolem kostela (obr. 1). Zdá se tedy, že časově spíše odpovídá až období mladšího palisádového hrazení, které spadá do 60. let 9. století. Hrob 174 však patřil pravděpodobně do počátku této fáze, protože byl překryt dalšími třemi hroby (č. 101, 124, 123), z nichž hrob 101 a 123 obsahovaly jen nože a dětský hrob 124 byl bez inventáře a silně porušen hrobem 125. Celá skupina hrobů byla překryta silnou destrukcí kostela (DOSTÁL 1975, 26 a n.). Hrob měl obdélníkovitou jámu se zaoblenými rohy ($280 \times 125 \times 140$ cm) a v zásypu nad kostrou se rýsoval tmavý obdélník s uhlíky, zřejmě pozůstatky rakve (200×53 cm). Velmi špatně dochovaná kostra muže (asi 50 let) byla orientována Jz-Sv, uložena v poloze nznak (zachována jen fragmentární lebka, dlouhé kosti končetin a několik obratlů). Velmi bohatou výbavu — 22 položek — tvořil meč, ležící na levé paži, pod nímž byl masivní železný nůž a asi 12 cm od příčky směrem k hrotu železná závěsná kování obdélníkového tvaru, připevněná k pochvě nýtky podloženými ploténkami, mezi pravou rukou a pánevní kostí byly (snad ve váčku) 2 břitvy, ocílka, dva křesací kameny, jehla, klíč, dva železné nože položené na sobě a kostěná rytím zdobená rukojeť nože, u pravého kolena ležela sekyra, u chodidel byly ostruhy a u každé z nich po přezce s průvlečkou; dále byl nalezen zlomek další přezky, amorfní kousky železa, zbytek tkaniny prostoupené rzí a po pravé straně lebky proužek železného plechu (KALOUSEK 1971, 111—114, obr. 174).

Železný meč i. č. 1884 (obr. 5 : 1—3; tab. I : 2) má mírně nepravidelnou půlkruhovou hlavici, poměrně masivní rukojeť, obdélníkovitou příčku a dvojbřitou štíhlou zahrocenou čepel čokovitého průřezu. Na rukojeti byly zjištěny zbytky dřeva a textilu a po obou stranách čepel jsou hojné pozůstatky dřeva pokryté železným plechem (rozměry: hlavice $4 \times 5,7 \times 2,3$ cm; rukojeť $9 \times 2,3—3,8 \times 0,9$ cm; příčka $12,8 \times 1,8 \times 1,1$ cm; čepel $83 \times 5,4 \times 0,85$ cm; celková délka 96,8 cm). Na horní straně meče byly na pochvě přilnuty dvě oválné skvrny nazelenalé barvy (patrně bronzová patina), vzdálené od příčky 1,7 cm (rozměry $6 \times 2,5$ cm) a 61,5 cm (rozměry $5,3 \times 3$ cm). Snad šlo o zbytky ozdoby pochvy, případně o součást závěsného kování. RTG snímek dobře prokazuje prožlabení čepel po celé délce těla meče, které je na povrchu meče místy patrné i nyní, i když je překryto vrstevmi zbytků dřeva a zkorodovaného plechu pochvy. Středový žlábek na čepeli je místy viditelný i na neutronografickém snímku; na něm je pak lépe rozlišitelný způsob nasazení půlkruhové hlavice na masivní konec rukojeti. Rukojeť prochází celou hlavicí, otvor

přesně odpovídá jejím rozměrům a nejsou zde viditelné žádné zpevňující nebo utěsňující elementy. Na obou typech snímků však není možno jednoznačně potvrdit půlkruhovitý tvar hlavice, zdá se spíše, že byla neuměle přikována do tvaru pětiúhelníka (obr. 5 : 2).

Hrob 257 ležel jižně od apsidy kostela (ve vzdálenosti asi 7 m) uvnitř starší palisádové ohrady a souvisí tedy se starší fází velmožského dvorce, která je kladena mezi 20.—40. až 50.—60. léta 9. století (DOSTÁL 1975, 26 a n.); je téměř celý překryt hrobem 72 (bez inventáře) a oba hroby částečně překrývá hrob 71, který rovněž nemá žádné milodary (obr. 1). Časově by hrob 257 mohl být nejspíše porovnatelný s hroby 253, 254 a 269; tyto hroby tvoří řadu, do níž ještě patří také hroby 242 a 241, které jsou však průměrně o 50 cm mělčí (i když jde jen v jednom případě o dětský hrob) a také jejich úprava a seřazení se poněkud odlišují od uvedených čtyř. Hrob 253, vzdálený od hr. 257 asi 2,5 m obsahoval karolinské emaillem zdobené nákončí, s jehož výskytem lze počítat už v 2. pol. 8. stol. a keramickou nádobu (KALOUSEK 1971, 148, obr. 253); hrob 269 ostruhy typu IV (BIALEKOVÁ 1977) a k nim náležející přezky i nákončí a 2 menší stříbrné gombíky, zdobené granulací (KALOUSEK 1971, 157, obr. 269). Hrob 257 měl obdélníkovou jámu (250 × 75 × 140 cm), orientaci Jz-Sv. Kostra muže (30—40 let) byla dosti špatně dochována, poloha naznak, lebka ležela na levém spánku. Podél levé paže — od ramene — ležel meč, pod ním nůž; v úrovni pasu, po levé straně kostry byla dvě železná obdélníková nákončí, třetí, stejného typu, leželo na meči.

Železný meč i. č. 12696 (obr. 6 : 1—3; tab. 1 : 3) má půlkruhovou hlavici, poměrně masivní rukojeť rozšiřující se směrem ke přičce, štíhlou obdélníkovitou příčkou a dvojbřitou mírně zahrocenou čepel, po obou stranách meče ve středu prožlábnutou. Povrch čepele je pokryt zbytky dřevěné pochvy (rozměry: hlavice 3 × 5 × 1,8 cm; rukojeť 10 × 1,8—3,5 × 0,6 cm; příčka 12,8 × 2 × 0,9 cm; čepel 79,5 × 5,2 × 0,65 cm; celková délka 93,5 cm). Na RTG i neutronografickém snímku je dobře patrné prožlábnutí střední části čepele a na neutronografickém snímku je také možno sledovat způsob nasazení hlavice; konec rukojeti probíhá celou hlavici a vyplňuje její otvor — pouze ve vzdálenosti 5 mm od vrcholu hlavice jsou v něm malé trojúhelníkovité výklenky, vyplněné látkou odlišnou od materiálu rukojeti a hlavice. Na tomto snímku se rovněž zdá, že hlavice měla při základně plastickou lištu nebo objímku (výška 1,2—1,4 cm) (obr. 6 : 2).

Jižní předhradí:

V prozkoumané části jižního předhradí Pohanska byla zachycena v rozloze téměř 9 ha souvislá zástavba (VIGNATIOVÁ 1992); kromě rozptýleného osídlení a tří uspořádanějších sídlištních uskupení (osada I, II, III) se mezi obytnými i hospodářskými objekty vyskytovaly jednotlivé hroby, nebo jejich menší či větší skupiny. Dvě z těchto skupin (mezi 20—30 hroby) byly označeny jako pohřebiště. Jedno z nich souviselo nejspíše s návesní osadou (č. I), druhé pak snad s osadou ulicového uspořádání (č. II) ve střední části prozkoumané plochy.

Hrob 118 ležel poměrně osamoceně ve vzdálenosti asi 15 m severozápadním směrem od pohřebiště u osady II (obr. 2 : B), byl orientován

téměř V-Z, obdélná jáma (240 × 65 × 77 cm) byla špatně rozlišitelná. Poměrně dobře dochovaná kostra muže (40—60 let) byla v poloze nznak, levá ruka ležela v pánvi. Podél pravé paže, od ramene až téměř ke kolenům, ležel meč, u pat nohou byly železné ostruhy s parabolicky rozevřenými rameny (VIGNATIOVÁ 1980, 167, obr. 3).

Dobře zachovaný železný meč i. č. 158949 (obr. 7 : 1—3; tab. I : 5) má trojúhelníkovitou poněkud zaoblenou hlavici, která jevila náznaky trojitého členění; poměrně masivní rukojeť se k příčce mírně rozšiřuje. Delší štíhlá příčka má slabě oválný tvar, dvojbřitá zahrocená čepel je místy oboustranně pokryta zbytky dřeva z pochvy (rozměry: hlavice 4 × 6 × 2 cm; rukojeť 9 × 3 × 0,5 cm; příčka 12,5 × 1 × 1,9 cm; čepel 76,5 × 5,2 × 0,55 cm; celková délka 88,5 cm). Na RTG snímku je zřetelně viditelné klasové damaskování celé střední části čepelce a připojené brity, vyrobené z odlišně zpracovaného materiálu. Na RTG i na neutronografickém snímku je jasně patrná i nečleněná trojúhelníkovitá hlavice, která má při základně plastickou lištu (výška 2 cm). Konec rukojeti prochází rozměrově odpovídajícím otvorem celou hlavici. Podle snímků možno soudit, že vlastní kovová rukojeť je užší a její současná šířka je dána materiálem, kterým byla obalena a jenž je spojen korozí s vlastním jádrem. Na obou typech snímků je rovněž nezřetelně sledovatelná značka, kterou tvoří dva dvojité ovály nad sebou (obr. 7 : 2, 3).

TYPOLOGICKÉ ZAŘAZENÍ MEČŮ

První publikování mečů z Pohanska (KALOUSEK 1971; VIGNATIOVÁ 1980) vycházelo při jejich klasifikaci pouze z pozorování těch vnějších znaků, které byly patrné po mechanickém očištění a základní konzervaci zbraní. Tak byly tři z mečů z pohřebiště u kostela (hr. 26, 174, 257) přiřazeny k Petersenovu typu X a jeden (hr. 65) typu H (PETERSEN 1919); nález z jižního předhradí poněkud rozpačitě označen za zvláštní typ (Saertype, Sondertyp), které vyčlenili ve skandinávských nálezích J. Petersen, G. Gjessing (GJESSING 1934) a připomenul H. Arbmänn (ARBMAN 1937). Podrobnější analýza pomocí RTG a neutronografického snímkování všech pěti mečů upřesnila a s výjimkou meče z hrobu 118 také potvrdila tyto závěry.

Do okruhu mečů s trojúhelníkovitou hlavici, tedy Petersenova typu H (PETERSEN 1919), Ruttkayovy skupiny II—III (RUTTKAY 1975, 1976) a Geibigovy kombinační skupiny 5 (GEIBIG 1991) patří nejspíše dva meče z Pohanska — meč z hrobu 65 z pohřebiště od kostela a meč z hrobu 118 z jižního předhradí.

Meč z hrobu 65 celkově zapadá do tohoto okruhu svou zřetelně trojúhelníkovitou hlavici, kratší masivní příčkou čokovitého průřezu, poměrně štíhlou čepelí s klasovým damaskem a celkově subtilnějším rázem. Nezřetelná značka na čepeli poněkud připomíná značku na meči z St. Georgen a. d. Gusen a z Dietachdorfu, které publikoval E. Szameit (SZAMEIT 1986, tab. 1; obr. 2) a o podobných se rovněž zmiňuje A. Geibig (GEIBIG 1991, obr. 36 : 176) i A. N. Kirpičnikov (KIRPIČNIKOV 1966, tab. 18 : 10). Damaskování čepelce meče má velmi podobnou strukturu jako damaskování meče ze Žabokrek (RUTTKAY 1976, obr. 23 : 3). Na meči z hrobu 65 nebyla dosavadními způsoby analýzy zachycena žádná vý-

zdoza; není ho tedy možno přirovnat k mečům z hrobů 223/51 a 116/51 ze St. Města (HRUBÝ 1955, obr. 27). Tvarově má tento meč snad přece jen nejbliže k meči ze Žabokrek, i když proporčně si trojúhelníkové hlavice neodpovídají.

Meč z hrobu 118 na jižním předhradí zařazujeme do této skupiny s větší rezervou; nese sice většinu základních znaků, jako je tvarování trojúhelníkovité hlavice, štíhlá zahrocená čepel (s obdobným klasovým damaskováním jako v hrobě 65), má rovněž odpovídající menší rozměry a dokonce podobnou nezřetelnou značku na čepeli jako meč z hrobu 65. Do okruhu těchto mečů však nezapadá svou dlouhou a štíhlou příčkou, která se na těchto exemplářích nevyskytuje. Je snad možno uvažovat o tom, že byl opravován, protože některé součásti jezdecké výstroje, které pocházejí rovněž z jižního předhradí, byly evidentně reparovány (VIGNATIOVÁ 1980, 1992).

Oba meče lze pokládat za nejstarší ze zpracovávaného souboru; hovoří pro to jak jejich převažující typologické znaky, tak i doprovodný inventář a nálezová situace, jak bude podrobněji uvedeno v chronologických závěrech.

Další tři meče (hrob 26, 174, 257) byly přiřazeny k typu X (PETERSEN 1919), skupina VI (RUTTKAY 1976), či kombinační skupina 12 Geibigova (GEIBIG 1991, obr. 13). Také u těchto exemplářů se při neutronografickém a RTG snímkování projeví některé detaily, které sice zásadně nemění původní zařazení, ale v některých bodech je upřesňují.

Meč z hrobu 26 odpovídá tomuto okruhu jak tvarem půlkruhovitě hlavice, obdélníkovitou, na koncích mírně zaoblenou příčkou a širokou, poměrně dlouhou čepelí; svou masivností se řadí k mladšímu horizontu karolinských mečů. Podle jednodílné půlkruhovité hlavice jej lze zařadit podle Geibiga (GEIBIG 1991, obr. 13) jako variantu I kombinační skupiny 12. Poněkud neobvyklá je u tohoto meče dvojnásobně prožlábnutá čepel. Celkovým vzhledem připomíná z našich mečů nálezy z Dobšic a Hodonic (DOSTÁL 1965, tab. LXIX : 3, 4) a některé dosud podrobněji nepublikované meče z Mikulčic.

Meč z hrobu 174, nejdelší z celého souboru, se většinou svých znaků rovněž hlásí k variantě I Geibigovy kombinační skupiny 12, ale jeho hlavice je podle RTG i neutronografického snímku do jisté míry nepřesně tvarovaná a působí dojmem, jakoby polotovár byl deformován až po přisazení na meč. V souvislosti s objevem kovářské dílny na podhradí v Mikulčicích (KLÍMA 1985) a nálezem výkovku polokruhové hlavice je možno uvažovat jak o reperaci, tak také — ve smyslu potřebů D. Bialekové (BIALEKOVÁ 1982) o místní velkomoravské provenienci zbraně. Z našich mečů je mu nejbližší meč ze Závady (BIALEKOVÁ 1982).

Meč z hrobu 257 se od předešlých dvou odlišuje mírně plastickým členěním půlkruhovitě hlavice s náznakem lišty nebo objímky při základně; podle snímků však nelze rozpoznat, zda je hlavice jednodílná, nebo byla zpevněna či spíše stažena objímkou. Patří rovněž do Geibigovy kombinační skupiny 12, varianta 5 a v našem prostředí má nejbližší analogii v Mikulčicích, hrob 280 (POULÍK 157).

V pokusu o typologickou klasifikaci mečů z Pohanska jsem úmyslně

použila jen tři způsobů třídění — již klasického Petersenova, pro naše prostředí vytvořeného Ruttkayova a nejnovějšího, velmi propracovaného, Geibigova, protože přihlédnutí k dalším schématům (STEIN 1967; MENG-HIN 1980; VINSKI 1983) by jednak v některých případech nepostihovalo potřebné časové období a nebo neúčelně atomizovalo celkovou charakteristiku. Z téhož důvodu jsem se rovněž vyhnula využití všech kritérií, která uvádí A. Geibig, neboť použité analýzy jež uvádí, nebyly pro naše meče dostupné.

CHRONOLOGICKÉ ZÁVĚRY

Podle typologických kritérií, nálezových okolností i stratigrafické situace je možno ze souboru pěti mečů z Pohanska pokládat za nejstarší exemplář z hrobu 65, který podle A. Geibiga patří tvarem hlavice a příčky do skupiny 5 varianta VI, jejíž frekvenci autor klade od sklonku 8. až před počátek 10. století (GEIBIG 1991, 140 a n.; obr. 39); rovněž damaskování čepele, které je u tohoto meče zřetelné, končí před přelomem 9. a 10. stol. Toto datování není v rozporu i s dalšími autory (EISNER 1948; POULÍK 1957; PLEINER 1962; DOSTÁL 1965; RUTTKAY 1975, 1976; BIALEKOVÁ 1982 a d.). Při úvaze, kdy byl meč uložen do hrobu, lze vycházet z vypovídacích schopností ostatních předmětů hrobové výbavy a stratigrafické situace hrobu; železný nůž a břitva v plechovém pouzdře sice samy o sobě nemají podstatnou datovací hodnotu, ale někteří autoři (BUDINSKÝ-KRIČKA 1959; BIALEKOVÁ 1982) poukazují na fakt, že břitvy se jako milodar vyskytovaly převážně v hrobech 1. poloviny 9. století. Hrob 65 byl vyhlouben v období existence staršího palisádového hrazení velmožského dvorce, jehož vybudování je kladeno do 20.—30. let 9. stol. (DOSTÁL 1975, 26—36) a v hrobě byl uložen relativně starší muž, který mohl meč užívat již delší dobu; je tedy možno usuzovat, že vznik meče lze klást před počátek 2. čtvrtiny 9. století.

Meč z hrobu 118, který má většinu charakteristických znaků shodujících se s mečem hrobu 65 (až na neodpovídající příčku), je možno — pokud připustíme možnost výměny staré příčky — datovat shodně, i když ze stratigrafické situace tohoto hrobu, ležícího izolovaně od menšího pohřebiště, nevyplývají žádné použitelné závěry. Jedinou další součástí hrobu byl pár ostruh skupiny IV, které D. Bialeková klade do 1. pol. 9. století (BIALEKOVÁ 1977). Muž, pohřbený v hrobě 118, byl rovněž relativně starý (40—60 let) a mohl zbraň užívat poměrně dlouho (na to by ukazovala i eventuální výměna příčky); dobu vyhloubení hrobu není možno blíže určit, protože i když sídlištní aglomerace na předhradí zaznamenává dobu největšího rozmachu až kolem poloviny 9. století, byla osídlena již v dřívějších desetiletích (VIGNATIOVÁ 1992) a poměrně izolovaný hrob 118 nesouvisí prokazatelně s žádným výraznějším sídlištním uskupením. Snad lze soudit, že meč vznikl v 1. třetině 9. století.

Mladší skupinu mečů tvoří tři exempláře z hrobů 26, 174 a 257, které byly přiřazeny Petersenovu typu X a podle Geibigova třídění patří podle

sformování hlavice a příčky do jeho kombinační skupiny 12 variant a I, s jejímž rozšířením počítá od poloviny 9. stol. do konce 10. století (GEIBIG 1991, 56, obr. 39). S datováním podle hlavice koresponduje rovněž časové zařazení podle tvarování čepelí — skupina 2 (GEIBIG 1991, 150, obr. 40), které spadá do období od poloviny 8. do poloviny 10. století. Při úvaze, zda dobu vzniku těchto mečů je možno pokládat za současnou, nebo vzájemně rozcházelé, je možno vyjít pouze z některých náznaků. Tak J. Poulik datuje meč z hrobu 280 v Mikulčicích (POULÍK 1957), kterému odpovídá meč z hrobu 257 na Pohansku, podle dalšího inventáře a statigrafie do 2. čtvrtiny 9. století. U pohřbeného v hr. 257 na Pohansku byla kromě železného nože nalezena tři železná obdélníková nákončí, zdobená plastickými lištami, vysekávaným větévkovitým ornamentem, se třemi nýty v bronzem vyloženém žlábků. Podobná nákončí lze podle D. Bialekové (BIALEKOVÁ 1979) řadit k mladší fázi blatnicko-mikulčického horizontu. Tato fakta, spolu se stratigrafickou situací hrobu (dvojnásobné překrytí dalšími hroby i poloha uvnitř starší ohrady kolem kostela, související ještě se starší fází hrazení dvorce) dovoluují usuzovat, že meč byl vyroben kolem poloviny nebo krátce před polovinou 9. století a mohl se relativně nedlouho poté dostat do hrobu (pohřbený muž byl ve věku 30—40 let).

Meč z hrobu 174 se již svými rozměry hlásí k těžším a robustnějším exemplářům, které jsou považovány v rámci 9. století za mladší (SZAMEIT 1986; GEIBIG 1991), doprovázela jej velmi bohatá výbava, z níž nejpodstatnější chronologickou oporou jsou ostruhy typu V A (BIALEKOVÁ 1977), jejichž výroba začíná v 2. pol. 9. století; dalšími poněkud datovatelnými předměty jsou ocílka s dvakrát přeloženými rameny a očky — ty jsou kladeny do doby největšího rozmachu Velké Moravy (DOSTÁL 1965, 88) a kotvovitý (lakónský) klíč, jehož nálezy v moravském prostředí nejsou příliš početné (KLÍMA 1980). Výskyt dvou železných břitev v plachových pouzdech posunuje vznik hrobu před 2. polovinu 9. století. Celková hojnost milodarů může prokazovat jisté respektování předkřesťanských tradic, i když hrob sám je umístěn v těsné blízkosti a rovnoběžně se zdi kostela (nartexu), je také překryt dalšími třemi hroby. Mírně však porušuje žlábek po starší palisádě a nartex, při jehož zdi leží, patří až do druhé stavební fáze kostela, spojované s vlivem působení byzantské mise; hrob tedy mohl být vyhlouben nejspíše počátkem 70. let 9. století. Meč uložený v hrobě padesátiletého muže mohl tedy vzniknout kolem poloviny a před počátkem 3. třetiny 9. století.

Podobnou, spíše však o něco pozdější dobu výroby je možno předpokládat u meče z hrobu 26. Vyznačuje se masivností, největší šířkou čepelí a hrob mladého muže (20—30 let), v němž byl spolu se dvěma noži uložen, se nacházel na okraji pohřebiště a patřil tedy až k mladším i když ne nejmladším hrobům na celém pohřebišti. Vzhledem k věku pohřbeného, mohlo jít o zbraň vyrobenou teprve nedávno před tím, než byla uložena do hrobu.

S otázkou určení doby vzniku mečů nalezených na Pohansku úzce souvisí také lokalizace místa jejich výroby. U nejstarších mečů souboru (hr. 65 a 118) náročná technologie damaskované čepelí ukazuje, že byly pravděpodobně vyrobeny ve vysoce specializovaných dílnách mimo vel-

komoravské prostředí. U dalších mečů, především však u exemplářů z hrobů 26 a 174, je možno akceptovat názor D. Bialekové (BIALEKOVÁ 1982) o místní výrobě těchto zbraní podle západoevropských vzorů; jednotlivé nedůslednosti, nebo snad nedostatek profesionální zručnosti při jejich zhotovení, by na tuto skutečnost mohly ukazovat.

Na Pohansku uvnitř hradiska i na předhradích byly sice prozkoumány kovářské dílny (DOSTÁL 1993; VIGNATIOVÁ 1984; 1992), ale nepocházejí z nich přesvědčivé doklady o zdejší specializované výrobě mečů, i když reparační práce, které jsou na některých mečích patrné, zde prováděny být mohly.

LITERATURA

- ARBMAN, H. 1937: Schweden und das karolingische Reich. Stockholm.
- BIALEKOVÁ, D. 1977: Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim. *SlA* 25/1, 103—160.
- BIALEKOVÁ, D. 1979: Zur Datierungsfrage archäologischen Quellen aus der ersten Hälfte des 9. Jh. bei Slawen nördlich der Donau. In: *Rapports du IIIe CIAS, T 1*, 93—103. Bratislava.
- BIALEKOVÁ, D. 1982: Slovanské pohrebisko v Závade. *SlA* 30/1, 123—164.
- BUDINSKÝ-KRÍČKA, V. 1959: Slovanské mohyly ve Skalici. Bratislava.
- DOSTÁL, B. 1965: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha.
- DOSTÁL, B. 1975: Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec. Brno.
- DOSTÁL, B. 1988: Klíče a součásti zámek z Břeclavi-Pohanska. *SPFFBU E* 33, 1988, 141—153.
- DOSTÁL, B. 1993: Velkomoravský řemeslnický areál v Břeclavi-Pohansku. *Jižní Morava* 29, sv. 32, 1993, 31—53.
- EISNER, J. 1948: Základy kovářství v době hradištní v Československu. *Slav. Ant.* I, 367—394.
- FRIESINGER, H. 1972: Waffenfunde des neunten und zehnten Jahrhunderts aus Niederösterreich. *Arch. Austriaca* 52, 43—64.
- GEIBIG, A. 1991: Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter. *Offa-Bücher*, B. 71. Neumünster 1991.
- GJESSING, G. 1934: Studier i Norsk Merovingertid. Oslo.
- GŁOSEK, M. 1984: Miecze środkowoeuropejskie z X—XV w. Warszawa.
- HRDLÍČKA, Z. - VIGNATIOVÁ, J. 1989: Možnosti využití neutronografie a rentgenologie k analýze archeologických nálezů. In: *Geofyzika v archeologii a moderní metody terénního výzkumu a dokumentace*, 341—346. Brno.
- HRUBÝ, V. 1955: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště Na valách. Praha.
- KALOUSEK, F. 1960: Velkomoravské hradiště Pohansko u Břeclavě. *AR XII*, 496 až 530.
- KALOUSEK, F. 1961: Některé nové poznatky k stavební technice velkomoravské architektury. *SPFFBU F* 5, 135—150.
- KALOUSEK, F. 1971: Břeclav-Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela. Brno.
- KIRPIČNIKOV, A. N. 1966: Drevněrussoje oružie 1. *Archeologija SSSR E* 1—36. Moskva, Leningrad.
- KLÍMA, B. 1980: Zámečnická práce staromoravských kovářů v Mikulčicích. *Studie AŮ ČSAV Brno*, VIII/3.
- KLÍMA, B. 1985: Velkomoravská kovárna na podhradí v Mikulčicích. *PA* 76/2, 428—455.
- KLISKÝ, M. 1964: Územné rozšírenie a chronológia karolinských mečov. *Študijné zvesti AŮ SAV* 14, 105—122.

- MENGHIN, W. 1980: Neue Inschriftenschwerter aus Süddeutschland und die Chronologie karolingischer Späthaken auf dem Kontinent. In: K. Spindler, Vorzeit zwischen Main und Donau. Erlangen.
- NADOLSKI, A. 1954: Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI a XII wieku. Acta Arch. Univ. Łodziensis 3, Łódź.
- OAKESHOTT, R. E. 1960: The Archaeology of Weapons. Arms and Armour from Prehistory to the Age of Chivalry. London.
- PLEINER, R. - PLZÁK, F. - QUADRAT, O. 1956: Poznámky k výrobní technice staroslovanských čepelí. PA 47, 314—334.
- PLEINER, R. 1958: Základy slovanského železářského hutnictví v českých zemích. Praha.
- PLEINER, R. 1962: Staré evropské kovářství. Praha.
- RUTTKAY, A. 1975; 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei. I SIA 23/1, 119—216; II SIA 24/2, 245—395.
- STEIN, F. 1967: Adelsgräber des 8. Jahrhunderts in Deutschland. Berlin.
- SZAMEIT, E. 1986: Karolingische Waffenfunde aus Österreich. I. Arch. A. 70, 385—411.
- VIGNATIOVÁ, J. 1980: Součásti jezdecké výstroje z nálezů na Pohansku u Břeclavě. SPFFBU E 25, 161—198.
- VIGNATIOVÁ, J. 1984: Doklady specializované výroby na sídlišťích na Pohansku. In: Mikulovská sympozia 1983, 186—190.
- VINSKI, Z. 1981: O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji. Starohrvatska prosvjeta, III serija — svezak 11. Split.
- VINSKI, Z. 1983: Zu karolingischen Schwertfunden aus Jugoslawien. Jahrb. RGZM 30, 465—501.

KAROLINGISCHE SCHWERTER AUS POHANSKO BEI BŘECLAV

Bei den archäologischen Ausgrabungen der slawischen Besiedlung bei Břeclav gewann man einen Komplex von vier karolingischen Schwertern aus den Skelettengräbern auf dem Gräberfeld um die Kirche im Magnatenhof innerhalb des Burgwalls herum sowie ein Exemplar aus dem Grab in der Siedlungsagglomeration in der südlichen Vorburg. Diese Schwerter wurden zwar schon in die Literatur eingeführt (*Kalousek 1971, Vignatiová 1981*), eine eingehendere Analyse gab es bisher allerdings noch nicht.

Die Kirche und die Gräberstätte im Areal des Magnatenhofes in Pohansko dürften schon vor der Mitte des 9. Jahrhunderts entstanden sein und wurden während der 60er bis 70er Jahre des 9. Jahrhunderts im Zusammenhang mit der Christianisierungstätigkeit der byzantinischen Mission umgebaut (*Kalousek 1960, Dostál 1975*). Ein Teil der Gräber war nicht nur mit Juwelen byzantinisch — orientalen Charakters, sondern auch mit Waffen und Bestandteilen einer Reiterausrüstung reich ausgestattet. In vier Gräbern (*Gr. 26, 65, 174, 257*) wurden Schwerter aus Eisen gefunden. Bei Versuchen um ihre Datierung sind nicht nur typologische Gesichtspunkte in Betracht zu ziehen, sondern auch weitere Bestandteile der Ausstattung der Gräber; ebenso sind die stratigraphische Situation der Gräber im Zusammenhang mit dem Bau der Kirche, dem Verlauf der Pallisadenrinnen nach der älteren und jüngeren Phase der Einfriedung der Kirche sowie im Areal des Magnatenhofes und die Belege einer ein- oder mehrfachen Überdeckung der Gräber zu beachten.

Das Schwert aus dem Grabe 26 (*Abb. 3:1—3; Tab. 1:4*) gehört zum Typ X (*Petersen 1919*), neuerlich zum Kombinationstyp 12, Variante I (*Geibig 1991*). Es stellt einen massiven, schweren Schwerttypus dar, wie er eher bis gegen Ende des 9. Jahrhunderts verwendet wird. Das Grab, in dem es gemeinsam mit einem Messer gefunden wurde, gehört im Gräberfeld zu den jüngeren, wenn auch nicht zu den jüngsten.

Das Schwert aus dem Grabe 65 (*Abb. 4:1—3; Tab. 1:1*) stellt das älteste Exem-

plar aus dieser Lokalität dar; das dreieckförmige Gefäß, die kurze, linsenförmige Parierstange, die damaszierte Klinge sowie die insgesamt kleineren Ausmaße reihen es dem Typus H (*Petersen 1919*) zu bzw. dem Kombinationstyp 5, Variante VI (*Geibig 1991*); die Produktion dieser Schwerter beginnt gegen Ende des 8. Jahrhunderts und endet in den 90er Jahren des 9. Jahrhunderts. Das Grab 65, in dem sich außer dem Schwert noch ein Rasiermesser und ein Messer befanden, war zweifach von anderen Gräbern überdeckt, lag innerhalb der älteren Umzäunung des Hofes und gehörte auf dem Gräberfeld zu den ältesten.

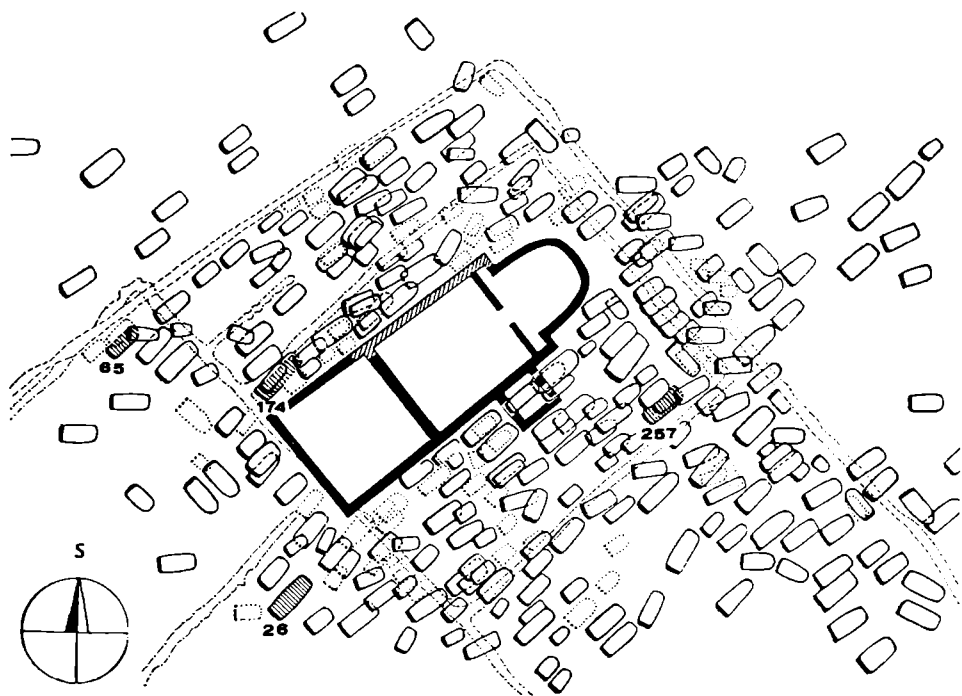
Das Schwert aus dem Grabe 174 (*Abb. 5 : 1—3; Tab. 1 : 2*) ist das längste des ganzen Komplexes und es war Bestandteil einer reichen Kollektion von Beigaben (*22 Gegenstände*) kämpferischen Charakters. Mit seiner massiven Konstruktion und Herrichtung des Gefäßes gehört es zum Typ X (*Petersen 1919*), zum Kombinationstyp 12, Variante I (*Geibig 1991*), und seiner Datierung in das erste Drittel des 9. Jahrhunderts entsprechen auch die Sporen des Typs VA (*Bialeková 1977*). Das Grab 174 lag parallel mit der Wand des Nartex der Kirche und war von weiteren drei Gräbern überdeckt; es selbst störte jedoch die Rinne nach der älteren Pallisadenumfriedung der Kirche und könnte frühestens in den 70er bis 80er Jahren des 8. Jahrhunderts eingetieft worden sein.

Das Schwert aus dem Grabe 257 (*Abb. 6 : 1—3; Tab. 1 : 3*) gehört typologisch ebenfalls in den Bereich des Typs X (*Petersen 1919*), Kombinationstyp 12, Variante I (*Geibig 1991*), es hat allerdings eine leichtere Konstruktion und wurde von drei eisernen Riemenzungen begleitet, die nach D. Bialeková zur jüngeren Phase des Horizonts von Blatnice-Mikulčice gereiht werden können (*Bialeková 1979*); inbetracht dessen, daß das Grab innerhalb der älteren Umzäunung um die Kirche lag und zweifach von weiteren Gräbern überdeckt war, kann man annehmen, daß das Schwert um die Mitte des 9. Jahrhunderts entstanden ist.

Das fünfte in Pohansko gewonnene Schwert wurde während der Untersuchung einer umfangreichen Siedlungsagglomeration südlich des Burgwalles gefunden, die von mehr als 400 Siedlungsobjekten (*mehr als 100 Wohnobjekte*), zwei kleineren Gräberfeldern sowie kleineren Gruppen und einzelnen zwischen der Bebauung situierten Gräbern (*über 200 Gräber*) gebildet war (*Abb. 2 : A, B*). Der charakteristischste Bestandteil des Fundfondes waren hier Ausrüstung und Ausstattung berittener Kämpfer.

Das Schwert aus dem Grabe 118 (*Abb. 7 : 1—3; Tab. 1 : 5*) ist in den meisten Konstruktionsmerkmalen (*dreieckförmiges Gefäß, damaszierte Klinge, kleinere Maße*) dem Schwert aus dem Grabe 65 ähnlich, es hat jedoch eine nicht entsprechende vordere schlanke Parierstange. Wenn man die Möglichkeit einer Reparatur — eines Austausches der Parierstange zuläßt, dann gehört es dem Typ H (*Petersen 1919*), Kombinationstyp 5, Variante VI (*Geibig 1991*) an und könnte schon gegen Ende des 8. oder während des 9. Jahrhunderts hergestellt worden sein. Bestandteil des Grabes waren Sporen des Typs IV (*Bialeková 1977*), die in die erste Hälfte des 9. Jahrhunderts gehören. Das Grab 118 lag isoliert unweit einer kleineren Bestattungsstätte bei der Siedlung II.

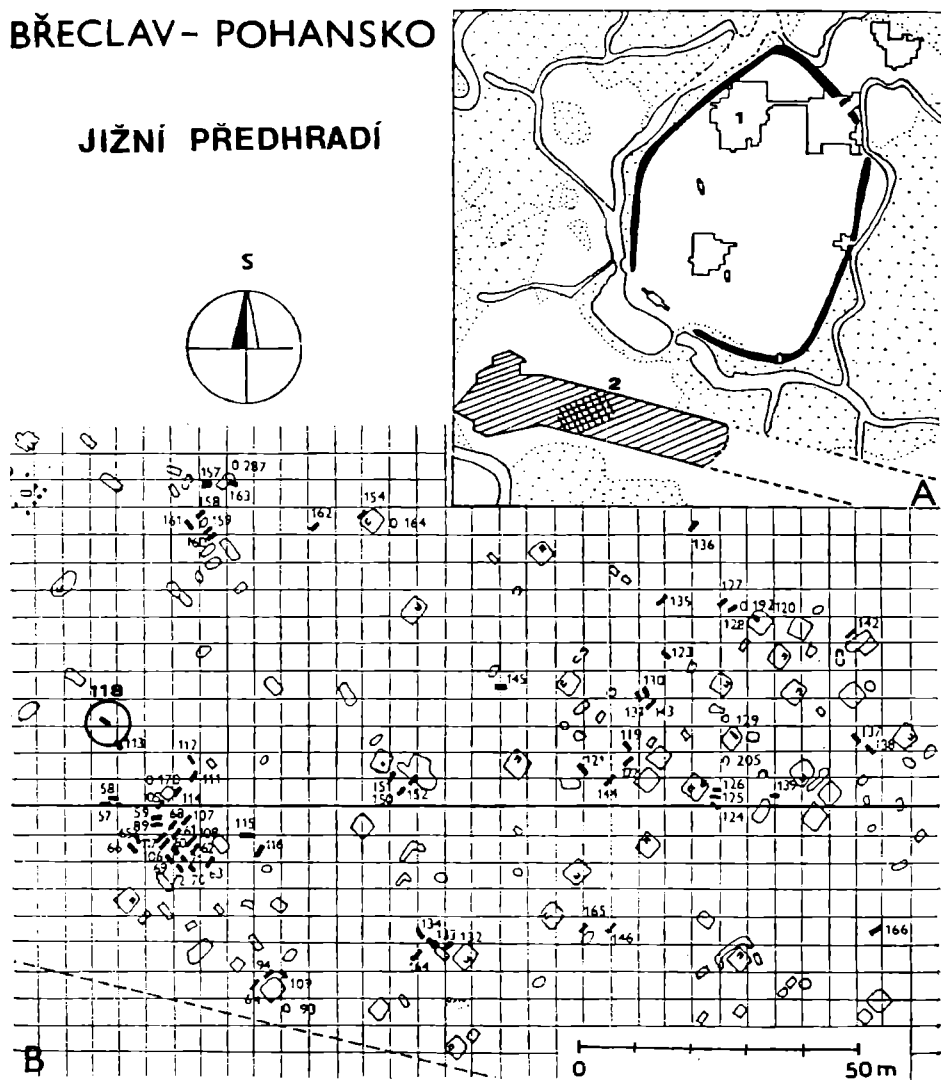
Abschließend ist noch hinzuzufügen, daß die ältesten Schwerter (*Gr. 65, 118*) nicht in großmährischem Milieu hergestellt worden sein dürften. Bei weiteren drei (*26, 174, 257*) ist die Provenienz bisher nicht festgestellt. In Pohansko und dessen Vorburgen wurden zwar Schmiedewerkstätten untersucht, aber aus ihnen stammen keine überzeugenden Belege lokaler spezialisierter Schwerterproduktion, wenn auch Reparaturarbeiten (*die an den meisten hiesigen Exemplaren sichtbar sind*) hier durchgeführt werden konnten.

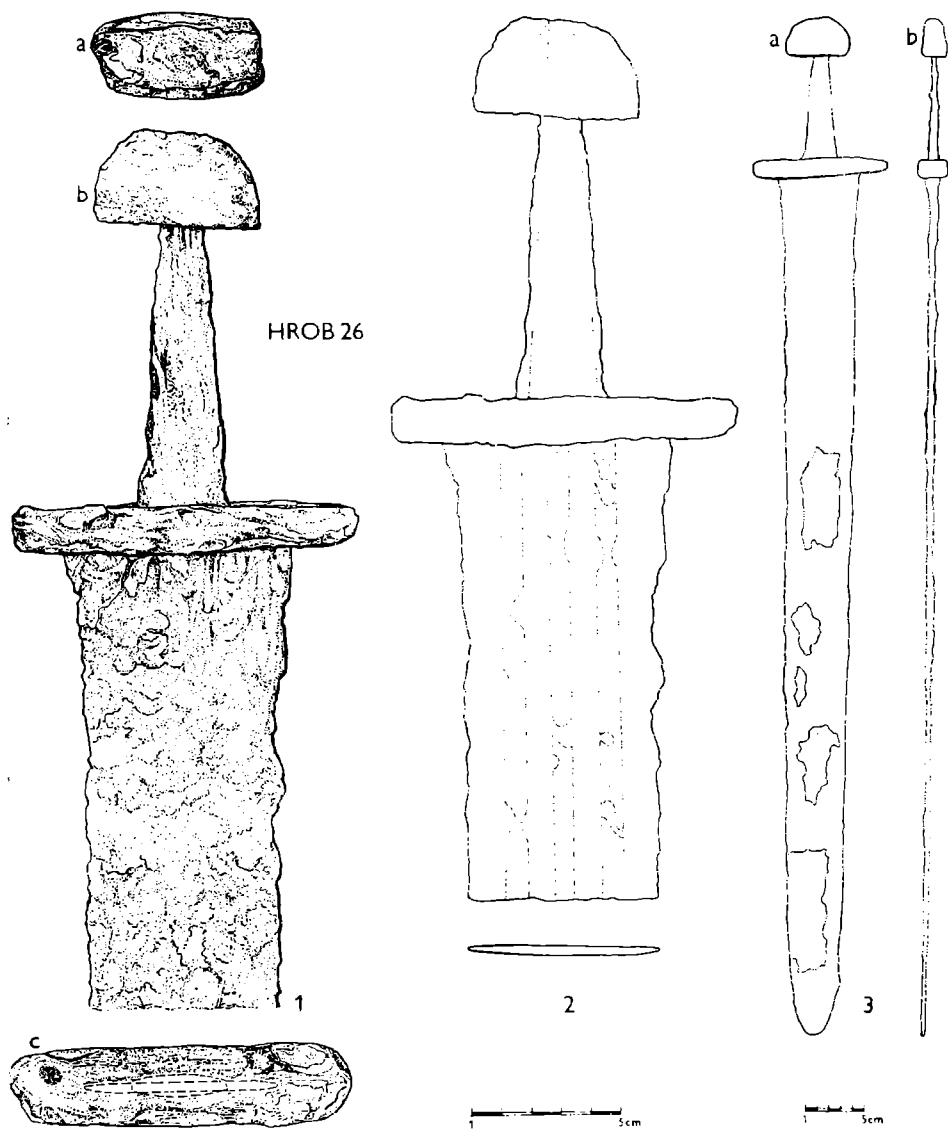
Obr. 1. Břeclav-Pohansko. Pohřebiště u kostela (výřez z plánu podle F. Kalouska).

BŘECLAV-POHANSKO

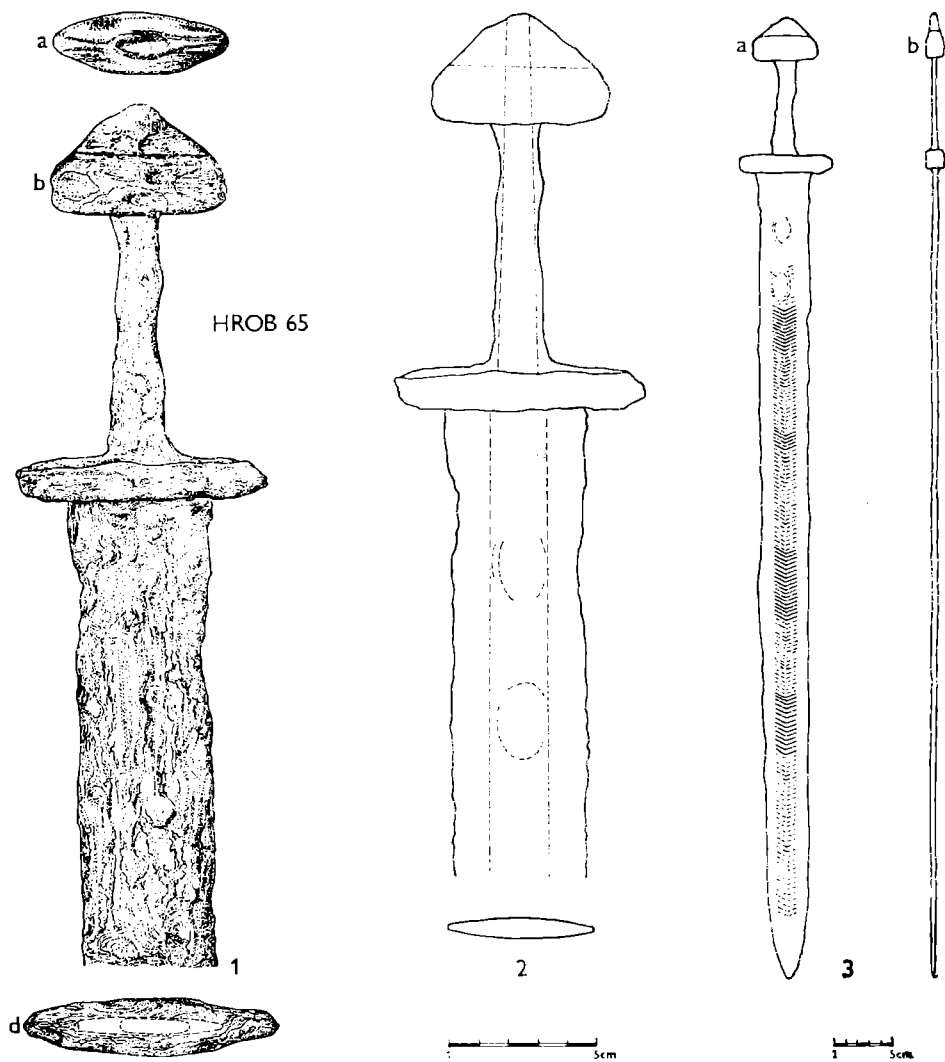
JIŽNÍ PŘEDHRADÍ

Obr. 2. Břeclav-Pohansko. A — celkový plán hradiska a předhradí s vyznačením prozkoumaných úseků. 1 — areál velmožského dvorce s kostelem a pohřebištěm. 2 — poloha osady II v prozkoumané ploše jižního předhradí. B — část sídliště na jižním s osadou II.

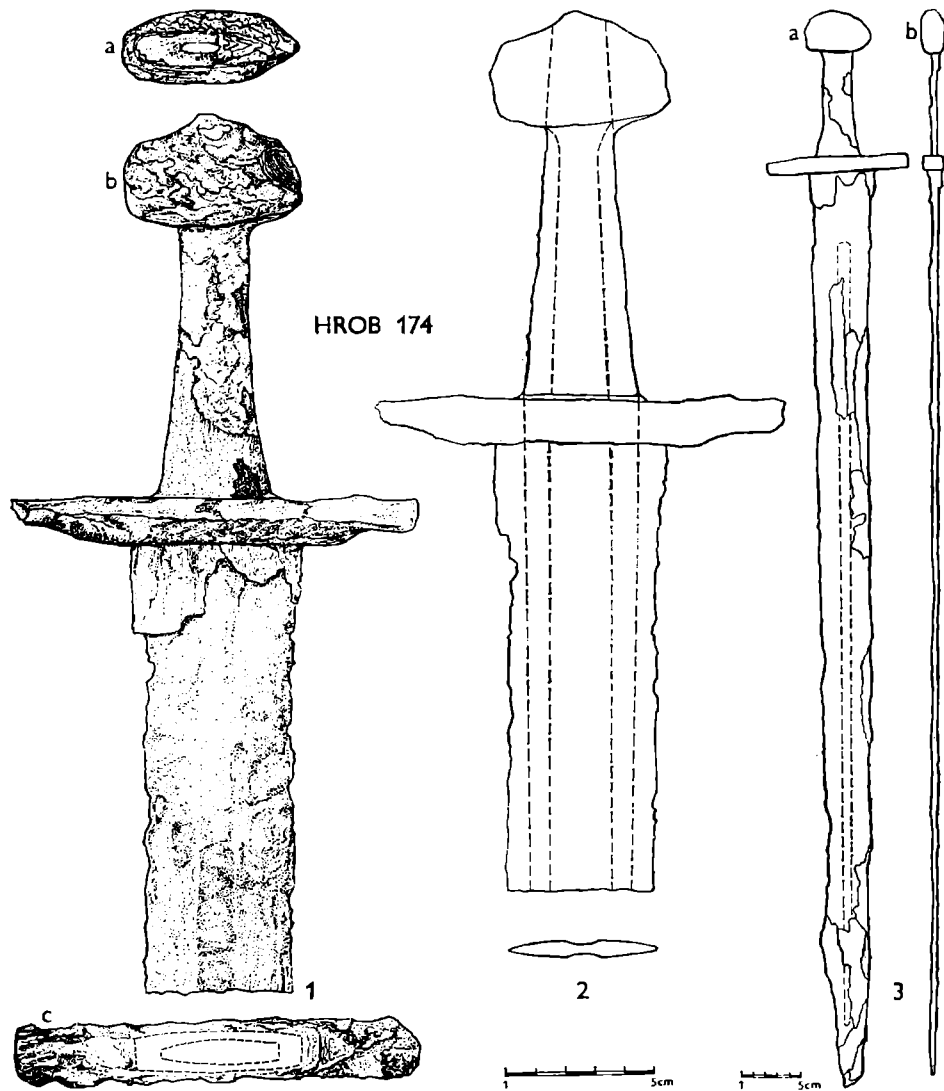

Obr. 3. Břeclav-Pohansko. Hrob 26. 1 — horní část meče s hlavicí; 2 — výrobní detaily podle RTG a neutronografického snímku; 3 — celkový vzhled meče.

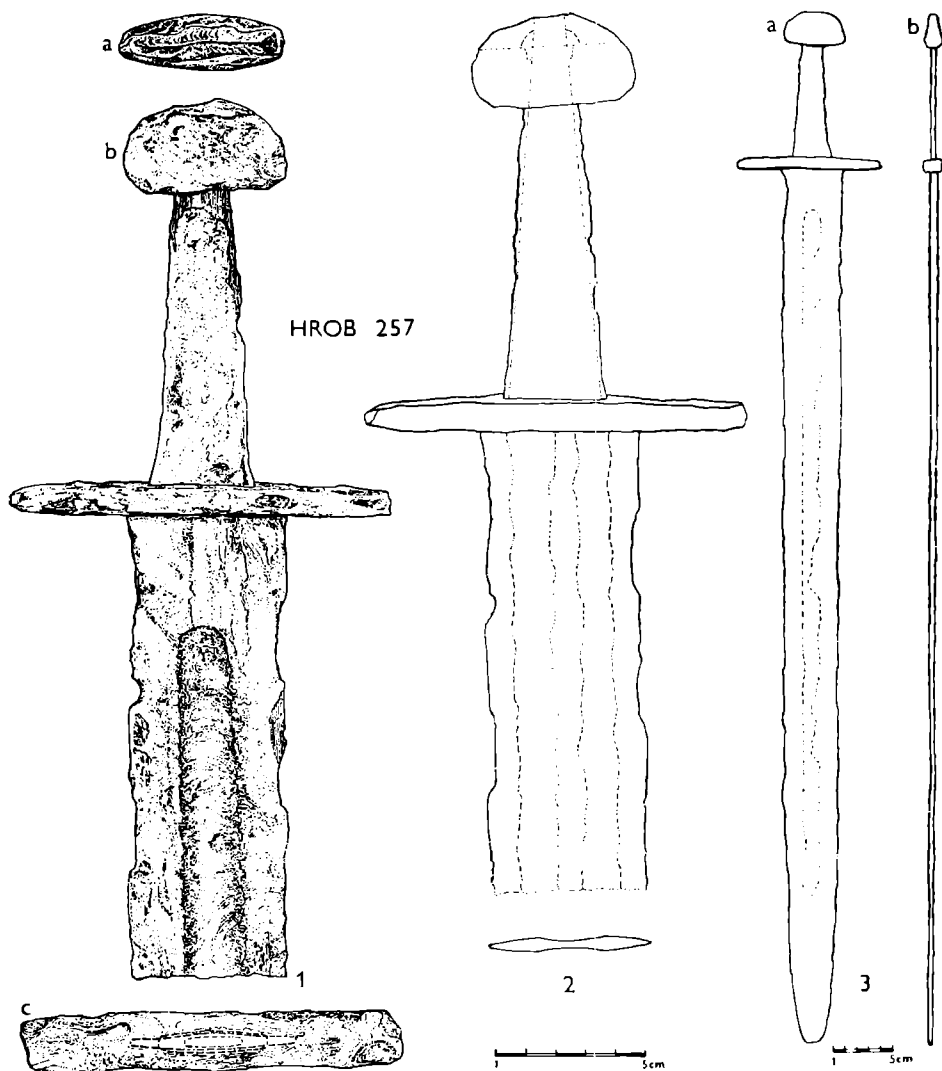

HROB 65

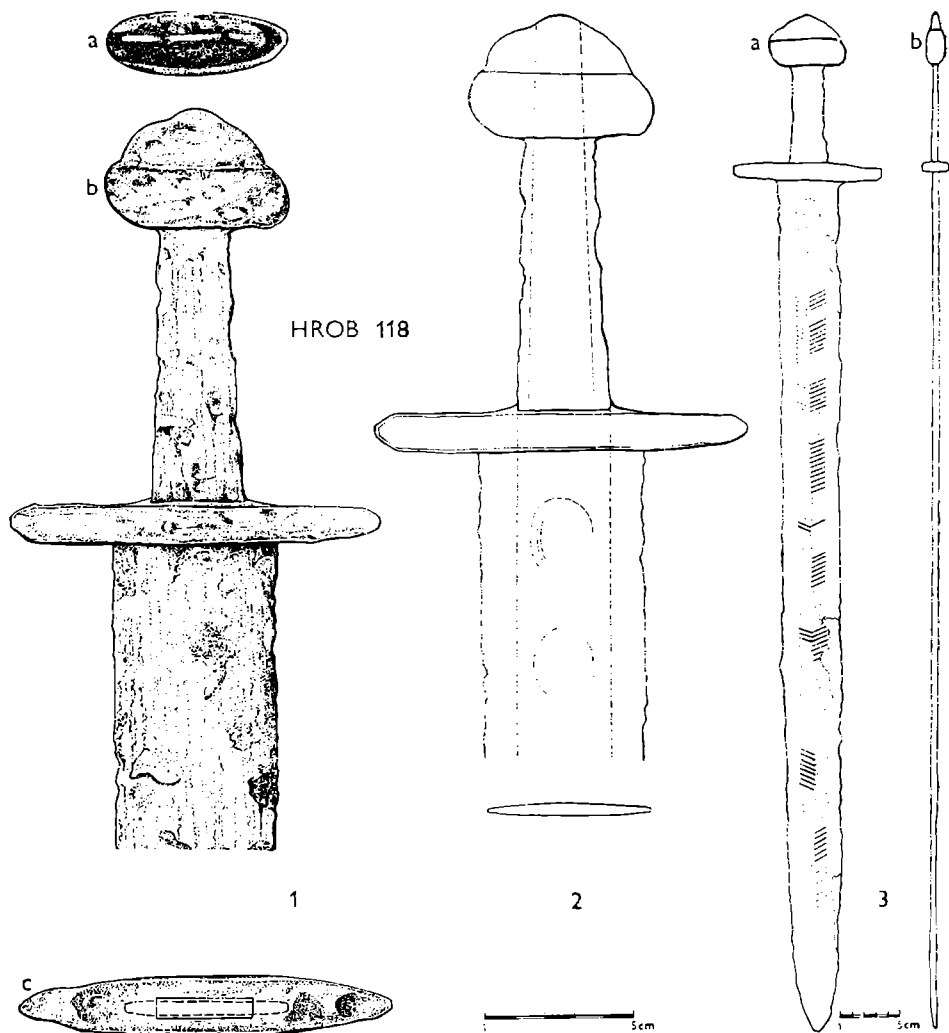
Obr. 4. Břeclav-Pohansko. Hrob 65. 1 — horní část meče s hlavici; 2 — výrobní detaily podle RTG a neutronografického snímku; 3 — celkový vzhled meče.

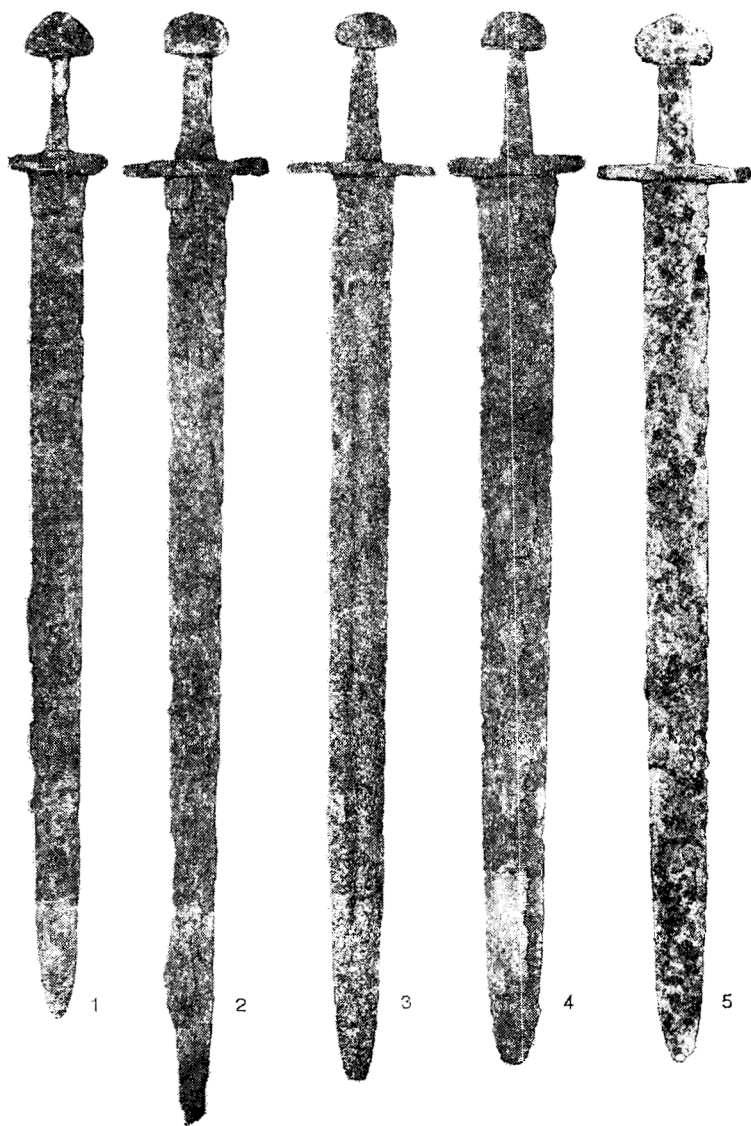
Obr. 5. Břeclav-Pohansko. Hrob 174. 1 — horní část meče s hlavicí; 2 — výrobní detaily podle RTG a neutronografického snímku; 3 — celkový vzhled meče.

Obr. 6. Břeclav-Pohansko. Hrob 257. 1 — horní část meče s hlavicí; 2 — výrobní detaily podle RTG a neutronografického snímku; 3 — celkový vzhled meče.

Obr. 7. Břeclav-Pohansko. Hrob 118. 1 — horní část meče s hlavicí; 2 — výrobní detaily podle RTG a neutronografického snímku; 3 — celkový vzhled meče.

Tab I. 1 — hr. 65; 2 — hr. 174; 3 — hr. 257; 4 — hr. 26; 5 — hr. 118.

